

COVID-19 SALGINI VE DÖNÜŞÜMÜN ETKİSİ:

ŞİMDİ VE SONRASI

Mehmet Şükrü NAR*

ÖZ

Bu çalışmada, COVID-19 salgınının sosyo-ekonomik, politik ve çevresel etkileri ve olası sonuçları incelenmektedir. COVID-19 pandemisi, insan ve halk sağlığını tehdit etmesinin yanında ekonomik, sosyal-kültürel ve politik anlamda olumsuz etkilere sebep olur. Salgının bulaşma riskini azaltmak ve salgını kontrol altına almak için pek çok ülke bir dizi önlem alır. Seyahatler kısıtlanır. Okullar, kafeler, restoran, müze ve öğrenme yerleri gibi alanlar kapatılır. Ülkeler, kısa ve uzun süreli sokağa çıkma yasağı getirir. Özetle, ekonomiye ve sosyal yaşama ilişkin neredeyse tüm faaliyetler durdurulur. Sadece gıdaya ve sanayiye yönelik zorunlu işletmeler açık kalır. Bunun sonucu ise birçok insan işini kaybeder. Sosyal ilişkiler, izolasyonun getirdiği kurallar-sosyal mesafe vb. kısıtlamalar-ile birlikte en aza iner. İnsanlar arasında stres, kaygı ve endişe türü psikolojik travmalar yaygınlaşır. Bunlara karşın, COVID-19 pandemisinin dört temel konu üzerinde olumlu etkileri görülür: Doğal çevrenin kendini yenilemesi, insanların kendilerini tanımları için fırsat olması, gelecekteki salgınlara karşı hazırlıklı olma ve yerli üretimin önem kazanmasıdır.

Anahtar Kavramlar: COVID-19, Pandemi, Sosyal-Ekonomik Yaşam, Politika, Çevre.

THE COVID-19 PANDEMIC AND THE IMPACT OF TRANSFORMATION: NOW AND LATER

ABSTRACT

In this study, socio-economic, political and environmental impacts and the possible consequences of the COVID-19 outbreak are examined. Many countries have introduced measures to reduce the risk of transmission and to keep the epidemic under control. Travel is restricted. Venues such as schools, cafes, restaurants, museums, and archaeological sites are closed. Countries impose short and long-term curfews. In summary, almost all social and economic activities cease and only vital businesses relating to the food industry remain open. As a result, many people lose their jobs. Relationships are minimized with rules such as isolation and social distancing. Psychological trauma such as stress and anxiety are common. However, the positive effects of the COVID-19 pandemic are seen on four fundamental subjects: The renewal of the natural environment, an opportunity for people to get to know themselves, learning to be prepared for future epidemics, and the increased importance of domestic production.

Keywords: COVID-19, Pandemic, Social-Economic Life, Policy, Environment.

Atf: NAR, M. Ş. (2020). "Covid-19 Salgını ve Dönüşümün Etkisi: Şimdi ve Sonrası", İMGELEM, 4 (7): 363 - 382.

Citation: NAR, M. Ş. (2020). "The Covid-19 Pandemic and The Impact of Transformation: Now and Later", İMGELEM, 4 (7): 363 - 382.

Başvuru / Received: 27 Ekim/October 2020.

Kabul / Accepted: 22 Kasım/November 2020.

Derleme Makale/Review Article.

EXTENDED SUMMARY

The emergence of the COVID-19 pandemic has been blamed on the consumption of infected exotic animals (especially bats, snakes, monkeys, and pangolins) that were sold in the live animal market in Wuhan, China. Suspicions about whether it was produced artificially or

---

* Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Şehir Yerleşkesi, 08000 Artvin, Türkiye. mehmett.sukru@gmail.com, ORCID Number: 0000-0003-4726-3126

naturally continue. In particular, the Chinese government has been criticized for not taking the necessary measures or giving the appropriate warnings to the World Health Organization (WHO) speedily even though it knew about the epidemic in advance. The pandemic, which was virtually ignored at first, arrived with fatal results. The rate of spread was higher than expected so more serious measures were quickly adopted. In many countries, educational institutions, places of worship, cafes, restaurants, shopping centers, markets, cinemas, and other venues were closed as were most businesses not related to basic services. Activities such as weddings, sports events, and conferences were canceled, and curfew restrictions were imposed depending on the course of the epidemic. Despite all these measures, the risk of virus transmission continues worldwide. An effective vaccine has yet to be found. Many countries do not have the necessary equipment or knowledge to fight the epidemic. Diagnosis and treatment methods vary between countries and even within those countries. The kits used in the diagnosis of the disease are far from reliable and tests performed on the same person over a short period can be both positive and negative. In the advanced stages of the disease, more accurate results can be obtained with blood and polymerase chain reaction tests and lung tomography.

The consequences of the COVID-19 pandemic go beyond the human cost and the public health crisis. Unemployment increases on a global scale, businesses close, trade slows, and production virtually stops apart from in essential industries. In attempting to solve the problem, countries accept that there will be almost no economic activity. Due to the closure of many businesses, unemployment increases rapidly around the world, income decreases, financial markets collapse, and health-related costs grow exponentially. Although restrictions on movement are effective in controlling the rate of disease transmission, people are deprived of the interaction necessary for social life. Also, the digital provision of education not only causes a reduction in the quality of learning but also deepens the inequality of opportunity in education. When distance education becomes the norm, individuals without equipment such as computers, tablets, and the Internet may be deprived of education. Given that educational institutions are important areas of socialization, children and young adults are deprived of the interaction offered by formal education. Individuals who are isolated and lonely are exposed to various psychological traumas, especially stress, anxiety and panic.

Another impact of the COVID-19 outbreak is its political consequences at national and international levels. Governments that have failed in the fight against the epidemic in terms of the health infrastructure and the economy will experience a decrease in votes and may lose

elections. On the other hand, depending on the course of the epidemic, opposing political actors will become stronger and may seize power. For example, Covid-19 will probably determine the winners of the elections in the USA, France, Italy, and Spain, depending on which candidate is thought most competent to manage the crisis. At the same time, the failure of international solidarity - especially the UN, the EU, organizations such as the OSCE, and many affiliated organizations - in the fight against the COVID-19 epidemic is notable in the international political arena. The fragility and weakness of the global understanding of the problem and the importance of individual nation-states in finding a solution is evident. This does not mean that countries will become isolationist by withdrawing from international cooperation or bilateral relations. That will never happen. Globalization will be discussed and disputed again. However, regarding the solution to problems, states will depend on nationally focused policies instead of relying on international efforts, even though the problem is global.

In the immediate future, it is foreseen that border crossings will decrease, spatial differences will be more pronounced, and socio-economic and cultural inequality between societies will increase. Also, computer and Internet technology will develop further, and social life will become even more virtual. A more introverted and virtual existence will continue as a way of life - at least until the virus loses momentum. In the period after the virus, some will turn this approach into a culture. As a result, despite all the negativities of the COVID-19 pandemic, it has made improvements in four major areas that can be summarized as (i) The renewal of the natural environment thanks to a reduction in human activity, (ii) an opportunity for people to get to know themselves individually and socially, (iii) teaching people to be better prepared for future epidemics, even if the consequences are painful, (iv) improving/increasing activities for domestic production.

GİRİŞ

İnsanlık tarihinde pek çok salgına rastlanır. Avrupa’da çok sayıda insanın ölümüne neden olan veba salgınları (bilinen nüfusun yaklaşık % 50’sinin yok olduğu), çiçek hastalığı, İspanyol gribi ve kolera bunlardan bir kaçıdır. Yine 1970’li yıllardan itibaren AIDS, Ebola, Kırım Kongo Kanamalı Ateşi, yakın geçmişte ise SARS, MERS, kuş gribi, domuz gribi ve Zika insanlığın karşılaştığı diğer başlıca virüs tehditleridir (Son 20 yılda, 2020; Türkiye Bilimler Akademisi[TÜBA], 2020). Günümüzde ise insanlar, 1918-2020 yılları arasında görülen İspanyol gribinden yaklaşık yüzyıl sonra tekrardan küresel salgın tehdidi altındadır. 2019

Covid-19 Salgını ve Dönüşümün Etkisi: Şimdi ve Sonrası

---

yılının son ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıktığı kabul edilen Coronavirüs (COVID-19) salgını, hızla yayılarak günümüzün en önemli küresel sorunu haline gelir. Hastalığın kaynağı olarak Wuhan kentinde canlı hayvan pazarında satılan virüsü taşıyan egzotik hayvanların (özellikle yarasa, yılan, maymun, pangolin) insanlar tarafından tüketilmesi olarak açıklanır. Aynı olarak iklim değişikliği, nüfus yoğunluğu, göçler, insan patojenlerin ortaya çıkması, besin kıtlığı, ekolojik değişiklikler vb. doğal olgular COVID-19 salgınının diğer bir nedeni olarak gösterilir (Martin ve Granel, 2006). Ancak yapay olarak mı üretildi, yoksa doğal yollardan mı? Üretildiği konusunda şüpheler ve tartışmalar hala devam eder. Hatta ülkemizde ve yurt dışındaki medya programlarında, Çin'in içindeki derin yapılanmaların ve dünya para trafiğini kontrol eden bazı güçlerin, COVID-19 pandemisini dünya nüfusunu sınırlamak ve toplumsal yaşamı yeniden düzenlemek için kasıtlı şekilde ürettiğini tartışır. Özellikle Çin hükümeti, salgın hakkında önceden bilgisinin olmasına rağmen, gerekli önlemleri almadığı ve Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) gerekli uyarıları zamanında yapmadığı için eleştiri konusu olur (China delayed releasing coronavirus info, 2020).

WHO'ya göre (2020), COVID-19 virüsünün yıkıcı etkisi yakın geçmişte ortaya çıkan benzer özellik gösteren SARS ve MERS virüslerine göre kat ve kat daha fazladır ve önemsenmelidir. Toplumlar tarafından ilk dönemlerde belki de önem verilmeyen bu salgına karşı, ölümcül etkilerinin ortaya çıkması ve yayılım hızının beklenenden fazla olması nedeniyle daha etkili önlemler alınır. Birçok ülkede bireyler arasında teması ve hareketliliği azaltmak için; eğitim kurumları, ibadethaneler, kafe, restoran, alışveriş merkezleri, pazar yerleri, sinema gibi insanların bir arada bulunabilecekleri yerler, temel hizmetler dışında çoğu işletme ve alan kapatılır. Düğün, spor karşılaşmaları, kongre vb. etkinlikler iptal edilir. Salgının seyrine göre sokağa çıkma kısıtlaması getirilir. Hatta Çin hükümeti, insan haklarına ve vicdana aykırı olarak çok sert tedbirlere başvurur: Salgının neden olduğu alanlar, yollar, binalar, evlerin çevreleri bile duvarlarla örülerek ya da kapatılarak diğer bölgelerden tecrit edilir (Coronavirüs salgını, 2020).

Alınan tüm önlemlere rağmen, dünya genelinde virüsün bulaşma riski hala devam etmektedir. Vaka sayıları ve ölüm oranları öngörülebilir ve kabul edilebilir seviyede değildir. Süreç uzadıkça tüm ülkelerin çeşitli gerekçelerle salgından etkilenen insan sayısını ve salgının neden olduğu ölümleri sakladığı anlaşılır. Örneğin, Fransa ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerin, yaşlı nüfus oranı yüksek ve sağlık sisteminin beklenenin aksine zayıf olduğu düşünüldüğünde, kamuoyuyla paylaştıkları salgından kaynaklı ölüm oranları çelişkilidir. Hatta İtalya ve İspanya'daki doktorlar, sağlık hizmetini sunarken zor seçimler yaptıklarını-hasta yoğunluğuna

göre 65 yaş ve üstü ya da 80 ve yaş üstü hastalara bakamadıklarını- söylerler (Lintern, 2020). Onlara göre yaşlılar zaten yaşamıştı, yaşaması ve öncelik verilmesi gereken gençlerdir. Ne yazık ki tüm toplumlarda salgın sürecine yönelik bilgilendirici veriler çelişkili ve yanıltıcıdır. Bu verilerin şüpheli olmasının temel nedenlerinden birisi de salgının tam olarak teşhis ve tedavisine yönelik uygulamaların farklılık göstermesidir.

Hala COVID-19 salgınına karşı etkili bir aşı bulunamamıştır. Aşı bulunduğunu söyleyen ülkeye(lere) şüphayle bakılmaktadır. Hâlbuki aşı küresel bir mücadeleden çok daha ciddi bir konudur. Pek çok ülke, salgınla mücadele etmek için yeterli donanım ve bilgiye sahip değildir. Uygulanan tanı ve tedavi yöntemleri, ülkeler arasında hatta ülke içinde bile değişiklik gösterir. Hastalığın teşhisinde kullanılan kitler ne yazık ki güvenilir olmaktan uzaktır. Bir kişiye kısa zaman içinde yapılan testler pozitif ve negatif çıkabilmektedir. Hastalığın ilerleyen aşamasında ise kan ve polimeraz zincir reaksiyon testi, akciğer tomografisi çekilerek daha kesin sonuç alınabilmektedir. Bazı kişiler ise hastalığın belirtisini göstermemekte ve taşıyıcı olarak diğer kişilere bulaştırmaktadır. Oysaki salgının yayılmasını kontrol altına almak ve bulaşma riskini azaltmak için hastalığın erken aşamada belirlenmesi oldukça önemlidir (Kalabikhina, 2020; Tsang ve diğ., 2020). COVID-19 salgınının belirtileri, solunum yetmezliğine neden olan diğer SARS ve MERS virüsleriyle benzer nitelik taşısa da yayılım hızı, etkisi ve bulaşma riski onlara göre çok daha fazladır (Zhu ve diğ., 2020). Bu sonuç, hastalığı karşı daha çok dikkatli olmamız gerektiği konusunda bizleri uyarır.

COVID-19 salgınının insan sağlığını tehdit etmesinin yanında, ekonomi, eğitim, politika, tarım başta olmak üzere pek çok alanda derin olumsuz etkileri bulunur. Küresel ölçekte işsizlik artar, işletmeler kapanır, ticaret yavaşlar, üretim neredeyse zaruri ihtiyaçlar haricinde durur. Bu durum tüm toplumlarda psikolojik ve sosyal travmaya sebep olur. Özellikle gelir seviyesi düşük ve ekonomisi gelişmemiş olan ülkelerin pek çok sektörü bu olumsuz atmosferden daha fazla etkilenir. Buna bağlı olarak sosyal yaşam yeniden uyarlanır. Kişiyeye yönelik bilinen alışkanlıklar, amaçlar ve beklentiler, hatta gündelik yaşamda söylemler ve kurulan cümleler bile farklılaşır. Kısacası salgın ve yol açtığı sonuçlar insan hayatını kısıtlar, dönüşüme zorlar. COVID-19 pandemisinin belki de tek olumlu yönü doğal çevreye olan iyileştirici etkileridir. Bu süreçte doğal çevre, salgının neden olduğu değişimle kendini yenileme çabası içine girer. Dolayısıyla, COVID-19 salgınının insan ve halk sağlığına etkileri yanında, kültürel, ekonomik, politik ve çevresel etkileri de bulunur. Bu çalışmada, COVID-19 salgınının sosyo-ekonomik, politik ve çevresel etkileri ve neden olduğu olası sonuçları tartışılmaktadır.

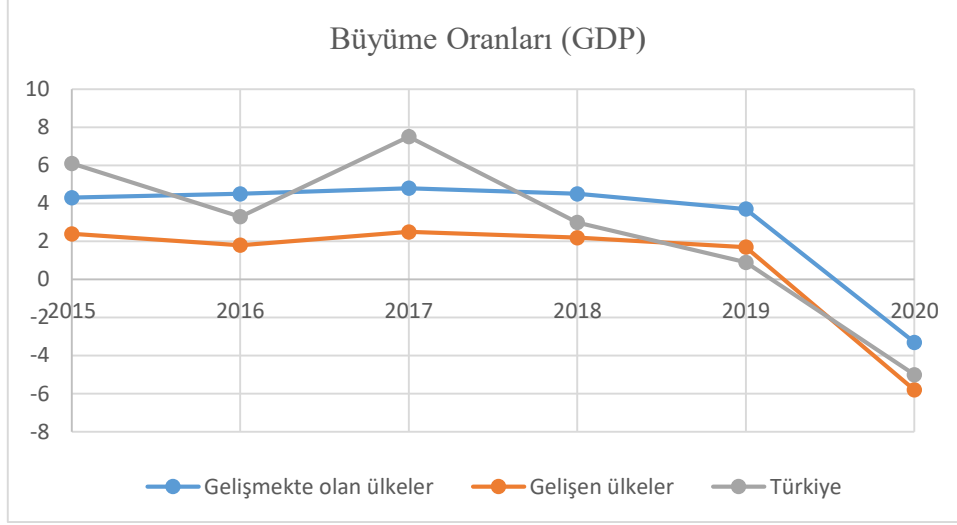
COVID-19 Salgınının Sosyo-Ekonomik Etkileri

COVID-19 bir sağlık krizi olmasının yanında, aynı zamanda toplumsal yaşamın her alanını etkileyen ekonomik, sosyal ve kültürel bir krizdir. Sebep olduğu sonuçları sağlık krizinden çok daha ötedir. Toplumların pandemi sürecinde ve sonrasında siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel olarak bir değişimin içine gireceği muhtemeldir. COVID-19 pandemisini kontrol altına alabilmenin en temel yolu insanların hareketlerini sınırlamaktır. Diğer bir deyişle, insanlar arasındaki karşılıklı etkileşimi en aza indirecek önlemlerin alınabilmesidir. Alınan önlemlere bağlı olarak gündelik yaşamda ve ekonomide neden olduğu olumsuz sonuçları bulunur. Çoğu ülkede ekonominin temel işleyişini açıklayan üretim, tüketim ve dağıtım mekanizmaları yavaşlar, hatta durma noktasına gelir. Ekonomideki belirsizlikler artar. Sosyo-kültürel yaşam ise pandemi koşullarına uyarlanarak yeniden oluşur. Kısacası, kontrollü bir sosyal yaşam gündelik yaşamın kendisi olur.

Ekonomik Etkileri

COVID-19 salgını, 1929 ekonomik Buhran döneminden sonra, belki de küresel ekonomik krize neden olan en önemli olaydır. Salgının etkileri ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, küresel ölçekte kısa ve uzun vadede kaçınılmaz sonuçları olur. Devletler, bu süreçte toplumların sağlığını korumak adına güçlü ve sürdürülebilir ekonomik yaklaşımdan feragat ederek bir dizi önlem alır. Öncelikli olarak insan hareketliliğini önlemek için sınır kapıları insan geçişlerine kapatılır. Ardından yurtdışı ve yurt içi kara, hava ve demiryolları tüm seferler izin verilenler hariç durdurulur. Özetle üretim, yatırım, turizm ve ticaret anlamında ne varsa, ekonomik işleyişe yönelik tüm faaliyetler askıya alınır. Bir anlamda ülkeler, dışa kapalı ekonomik model uygular. Dahası, sorunların çözümü adına devletler, ekonomiye dair neredeyse hiç bir faaliyetin olmadığı bir anlayış içinde hareket eder. Bu durum, özellikle gelişen piyasa ekonomilerini- döviz girdisini daha ziyade turizmden sağlayan, mal ve hizmet satışı yapan ülkeleri- olumsuz yönde etkiler. Benzer şekilde ekonominin olumsuz seyrinden güçlü ekonomilerde zarar görür. Çok sayıda işletmenin kapanması nedeniyle işsizlik oranları dünya genelinde hızlı bir şekilde artar, gelirlerde azalış olur, finansal piyasalar zarar görür, sağlıktan kaynaklı maliyetler kat ve kat artış gösterir. Küresel ölçekte büyüme verileri bir önceki döneme göre revize edilerek oldukça düşük seviyeye, hatta eksilere geriler (McKibbin ve Fernando, 2020; OECD, 2020).

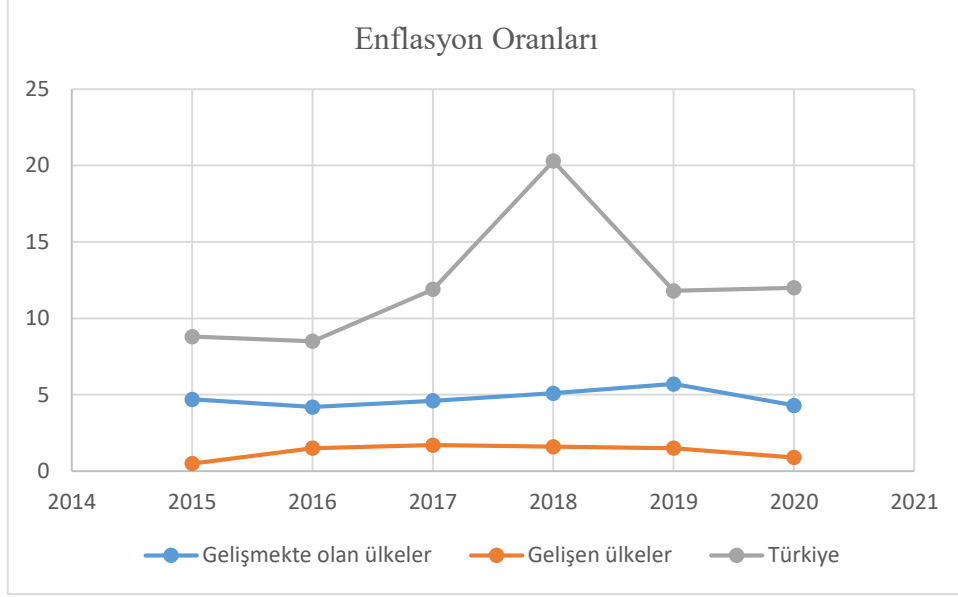
Tablo1. Dünya ve Türkiye Örneğinde Yıllık Büyüme Oranları

Kaynak: (IMF, 2020) online datasets verilerinden derlenmiştir.

Genel görünüm, COVID-19 pandemisinin ilk çeyreğinde çoğu büyük ekonominin 2020 yılı gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) değerleri, bir önceki yıla göre en az % 2,4 azalacağı yönündedir. Ekonomik büyümede, sadece % 0.4' lük bir düşüş bile yaklaşık 3.5 trilyon ABD doları kayıp anlamına gelir. COVID-19 salgınının neden olduğu ekonomik hasar, büyük ölçüde talepteki düşüşten kaynaklanmaktadır. Bu da küresel ekonomide mevcut mal ve hizmetleri satın alacak tüketicilerin olmadığı anlamına gelir. Bu olumsuz işleyiş, seyahat acentalarında, otel ve restoran gibi işletmelerde ve turizm gibi sektörlerde açıkça görülür (Duffin, 2020). Örneğin dünya ölçeğinde; sadece havayolu gelirlerinde uçuşların iptali nedeniyle 63-113 milyar dolar arasında bir gelir kaybından bahsedilir. Tek sektöre yönelik bu hesaplama bile salgının ekonomik olarak nasıl olumsuz etkilediğini göstermesi bakımından önemlidir (Gelles ve Chokshi, 2020). Buna karşın özellikle hasta bakımı, viral enfeksiyona yönelik ilaç ve ekipman üreticileri, klinik uygulamaya yönelik Ar-Ge faaliyetleri (özellikle aşı çalışmaları), bilişim teknolojileri, internet ticareti sektörü bir önceki yıla göre kârlarını kat ve kat artırabilir.

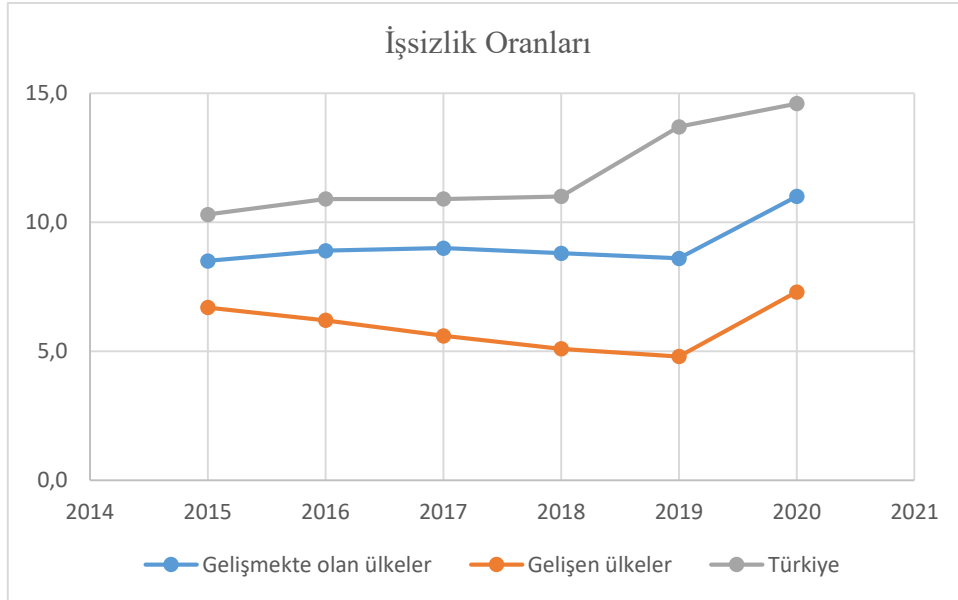
Tablo 2. Dünya ve Türkiye Örneğinde Enflasyon Oranları

Kaynak: (IMF, 2020) online datasets verilerinden derlenmiştir.

Salgın döneminde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde talebin kısılması nedeniyle enflasyon düşüş eğilimi gösterirken, buna karşın Türkiye’de enflasyon artışının temel sebebi ihtiyaç olan mal ve hizmetlerin tamamına yakınının yurtdışından, ithal ürünlerle karşılanmasıdır.

Tablo 3. Dünya ve Türkiye Örneğinde İşsizlik Oranları

Kaynak: (IMF, 2020) online datasets verilerinden derlenmiştir.

Esasen virüs salgını ile birlikte küresel ekonomik sistemin ne kadar kötüye gideceği hakkında bir tahminde bulunmanın zor olduğu bir dönemi yaşıyoruz. Küresel emtia ticareti salgın kontrol altına alınamazsa bir önceki yıla göre % 32 ve daha fazla oranda düşebilir. Bu nedenle

sürdürülebilir ekonomik modellere ve ekonomileri ayağa kaldıracak güçlü politik argümanlara ihtiyaç vardır (World Trade Organization, 2020). Pek çok ülke ise ekonomiyi tekrar işler hale getirmek için vatandaşlarına ekonomik yardım/destek paketleri açıklar. İşten çıkarmaları yasaklar. Düşük faizli ve uzun vadeli kredi olanakları sağlar. Vergi borçları ve devletin diğer alacaklarını erteler. İşçilerin sigorta primleri ve alacaklarının belli bir miktarını maaş olarak öder. Geliri düşük düzeyde olan ailelere nakit yardımı yapar. Ayrı olarak IMF ve Dünya Bankası gibi bazı kuruluşlar, COVID-19'un etkilerini azaltmak için salgından zarar gören ülkelere düşük faiz ile 50 milyar dolarlık finansal destek verir (IMF'den corona virüs için, 2020). Yine de sağlanan kaynaklar gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde yüzeysel kalır. Bu tür ülkelerde var olan yoksul ve zengin arasındaki gelir eşitsizliği ve ekonomik yoksunluk pandemi süreciyle daha da artar. İnsanlar arasındaki sosyo-kültürel ve psikolojik sorunlar daha da keskinleşir.

Diğer yandan COVID-19 pandemisi, enerjide dışa bağımlı olan ülkelere ekonomik anlamda fırsatlar sunar. Pandemi nedeniyle küresel ölçekte petrole olan ihtiyacın azalması petrol fiyatlarını düşürür. Düşen petrol fiyatları petrol üreticisi olan Sudi Arabistan, Bahreyn, Rusya vb. ülkeleri olumsuz etkilerken (TÜBA, 2020), başta Türkiye olmak üzere enerji ihtiyacını dış kaynaklarla karşılayan gelişmekte olan ülkelerde cari açık üzerinde az da olsa bir iyileşme sağlar. Brent petrol 2019 yılı Eylül ayı için varil başına ortalama 62 dolar aralığında olurken (Brent petrolün varili, 2019), aynı dönem 2020 yılı için ortalama 40-42 dolardır (Brent petrol vadeli işlemleri, 2020).

Sosyal-Kültürel Yaşama Olan Etkileri

Pandemi sürecinin sosyal, kültürel ve siyasal hakları kısıtladığı bir gerçektir. İktidarların virüsle mücadele için başta sokağa çıkma yasağı olmak üzere sosyal hayatı düzenlemek için aldığı bir dizi önlem, virüsün yayılımı konusunda gerekli ve etkili olsa da aynı şeyi bireylerin hareket özgürlüğü için söyleyemeyiz. Salgın döneminde her ülke vatandaşlarına mecbur kalmadıkça evden çıkılmaması gerektiği yönünde bilgilendirme yapar. Neredeyse tüm ülkeler “evde kal”, “hayat eve sığar” “kontrollü/mesafeli sosyal yaşam” kavramlarını bir devlet politikası olarak sloganlaştırır. Sokağa çıkma yasağı, Çin başta olmak üzere Avrupa'nın pek çok ülkesinde, ABD'de ve ülkemizde uzun ve kısa vadeli olarak uygulanmıştır. İngiltere gibi sürü bağışıklığını savunan, izolasyon politikasına karşı duran ülkeler de sürü bağışıklığı politikasının sürdürülebilir olmadığını anlayarak sokağa çıkma kısıtlaması getirmiştir. Hala ikinci pandemi dönemi gelir endişesiyle birçok ülke sokağa çıkma yasağını yeniden tartışır. Ancak ekonomiye

Covid-19 Salgını ve Dönüşümün Etkisi: Şimdi ve Sonrası

---

ve sosyal yaşama getireceği ağır yükler nedeniyle en son seçenek olarak düşünülür. İzolasyon, birey-sosyal çevre ilişkisini asgari düzeye indiren önemli bir yoldur. Sokağa çıkma kısıtlaması, hastalığın bulaşma hızını kontrol etmek için etkili ve başarılı bir çözüm olsa da insanlar, sosyal yaşamın gerektirdiği karşılıklı etkileşimden mahrum kalır. Bunun neticesinde hürriyeti kısıtlanan ve izolasyona uğrayan ve yalnızlaşan bireyler, stres, endişe ve panik duygusu başta olmak üzere çeşitli psikolojik travmalara maruz kalır (Ho ve diğ., 2020).

Özellikle hane içinde sıkışan, hapsolan ilişkiler belli bir yönde çatışan kısıtlı bir sosyal ilişki ağını ortaya çıkarır. Karantina süresince, virüs ile ilgili bilgilerin olumsuzluğu, evde yeterli gıda ve hijyen malzemesi bulunmaması, finansal yetersizlik vb. nedenler korku ve stres duygusunun daha da yaşanmasına neden olur. Ev ortamında geçirilen süre arttıkça aile içi ilişkiler zayıflar, kadınlara ve çocuklara yönelik şiddet artar. Verilere göre pandemi döneminde Çin ve ABD’de şiddetli geçimsizlik nedeniyle boşanma olayları artış gösterir. İzolasyon kaldırıldıktan sonra aile mahkemelerine rekor başvuru olur. Buna karşın, yaşam alanı çeşitli sebeplerle farklı bölgelerde olan bazı aile üyeleri de pandemi nedeniyle sınırlı imkânlarla bir araya gelir. Dahası, bireysel ve aile içi yaşanan stres, panik, endişe ve şiddet duyguları toplumun geneline yayılır (Corona virüsü evlilikleri, 2020). Hatta insanların kaygı ve endişe duyguları o kadar artar ki insanlar, kıtlık olacak endişesiyle marketlere akın ederek market raflarını boşaltır ya da güvenlik gerekçesiyle silah satın almak için kuyruklara girer (Cecchini, 2020).

Bireyin özgürlüğünü kısıtlayan diğer bir uygulama da seyahat kısıtlamasıdır. Belki de COVID-19 salgınının küresel ve ulusal anlamda yayılmasına sebep olan en büyük etken insanların seyahat edebilmesidir. Bu nedenle, ülkemiz dâhil birçok ülke insan hareketliliğini önlemek amacıyla sınırlarını dış ülkelere kapatır. Hatta pek çok ülkede pandeminin yoğun olarak yaşandığı şehirlere seyahat kısıtlaması getirir. Havayolu, tren ve şehirlerarası otobüs seferleri durdurulur. Örneğin belirli bir dönem Ankara, İstanbul, İzmir vb. büyükşehirlerde yaşayan insanların şehir dışına çıkabilmesi; ancak makul gerekçelerle ve gerekli şartları taşıması halinde mümkün olur. Mekânsal anlamda bu daralmayı aşmak için insanlar, köylere ya da merkezlere göre daha sakin alanlara kısa ya da uzun süreli göç etmişlerdir.

COVID-19 salgınının sosyal-kültürel yaşama diğer bir etkisi de eğitim üzerinedir. Günümüz bilgi çağında eğitimin önemi yadsınamaz. Bu süreçte örgün eğitim yaşamı kesintiye uğrar, hatta durdurulur. Okullarda eğitim faaliyetleri, uzaktan eğitim ve ona bağlı ölçütlerle sürdürülür. Eğitimin dijital olarak uzaktan verilmesi eğitimdeki kalite düşüklüğüne neden olmasının yanı sıra, eğitimde fırsat eşitsizliğini daha da derinleştirir (Sharma, 2020). Uzaktan eğitime geçildiği

bugünlerde, bilgisayar, tablet vb. ekipmanlara ve internet ağına sahip olmayan bireyler eğitimden faydalanamazlar. Ayrı olarak bireyin sosyalleştiği temel alanlardan birisi de eğitim kurumları olduğu düşünüldüğünde, çocuklar ve genç bireyler, örgün eğitimin sunduğu sosyalleşme ve bilgi aktivitesinden yoksun kalır.

Politik Etkileri: İçeride ve Dışarıda (Küreselleşme Sorgulanıyor)

Uygarlık tarihinde salgınların tarihsel, sosyal ve siyasal pek çok sonucu bulunur. Salgınlar, savaşları bitirerek barışı sağladığı gibi iktidarların değişmesine neden olabilecek kuvvetli bir etkiye sahiptir. Arkaik dönemde veba türü salgınların savaşları sonlandırdığı, hatta taht değişikliğine neden olduğu bilinir. M.Ö. 14. Yüzyılda Hititlerde kralın tahtan inmesi; Roma imparatorları Lucius Verus ve Marcus Aurelius Antoninus'un ve 7'nci yüzyılda Sasani hükümdarının vebadan ölmeleri; Büyük Roma'nın yıkılışında ya da 7'nci yüzyılda Sasani ordusunun Müslüman orduları karşısında yenilmesinde; Avrupa devletleri arasında yaşanan 30 Yıl Savaşlarının tifüs salgını nedeniyle tarafları Vestfalia Barışı'na zorlamasında ve İspanyol gribi nedeniyle I. Dünya Savaşı'nın erken bitmesinde salgınların büyük etkisi vardır. Bu anlamda tarihin akışı salgınlarla değiştiği söylenebilir (Covid-19 dünyada, 2020).

Günümüze gelindiğinde ise özellikle salgınla mücadelede hem sağlık alt yapısı hem de ekonomik olarak başarısız olan iktidarların yapılacak bir seçimde oy oranında düşüş yaşayacağı ve seçimleri kaybedebileceği, buna karşılık salgının seyrine göre muhalif olan siyasal aktörlerin güçleneceği ve iktidar olacağı söylenebilir. Örneğin başlangıçta salgını ciddiye almayan ve süreci iyi yönetemeyen ABD'de seçimin galibini COVID-19'un belirleyeceği muhtemeldir. Benzer durum Birleşik Krallık içinde söylenebilir. Ancak ABD'ye göre seçimlere daha zaman olması, iktidar için salgının izlerini silmek adına bir fırsat sunabilir. Ancak aynı sonucu diğer İtalya, İspanya ve Fransa için söylemek zordur. Çünkü bu toplumlarda pandeminin etkileri diğer toplumlara göre daha yıkıcıdır ve seçmenler, salgının etkisini hemen unutmayabilir. Bir anlamda COVID-19, ilerleyen dönemlerde iktidarların "Demokles'in kılıcı" olacaktır.

COVID-19 pandemisinin ulusal-politik sonuçları olacağı gibi, elbette küresel sonuçları da olacaktır. COVID-19 pandemisinin toplumlar üzerindeki etkileri yıkıcıdır ve gelecekteki etkileri tahmin edilse de tam olarak bilinmemektedir. Sürecin yakın geçmişine baktığımızda devletler, sınırlarını kapatarak dış dünyadan, küresel yaşamdan kendilerini izole ettiler. Ulusal sınırları içine kapanarak salgının olumsuz etkilerini azaltmaya çalıştılar. Bu olaylar yaşanırken, küresel boyutta uluslararası dayanışmanın COVID-19 salgınına karşı mücadelede başarısız olması tartışılır. Dünyanın diğer ülkelerinin küresel, gelişmiş ülkelere yeterli desteği

görmemesi tartışmaları daha da belirginleştirir. Zira bu süreçte, devletler arasında yardımlaşma ve insani ilişkiler anlamında ne varsa, her fırsatta toplumlara işlenen küresel anlayış-uluslararası işbirliği ve dayanışma-rafa kaldırılarak toplumlar yalnız bırakıldı. Başta BM olmak üzere AB, AGİT gibi uluslararası örgütler ve onlara bağlı pek çok örgüt ne yazık ki temenniden öte bir şey yapamadılar. Bu nedenle her toplum, başta ekonomi olmak üzere her alanda vücut bulun bu krizi, kendi ulus devlet anlayışı ve öngörüsü içinde çözmeye çalıştı. Bu nedenle, artık toplumlar *kendi sorunlarını kendisi çözecektir*, inancına daha çok çaba sarf etmektedir. Sorunların giderilmesinde küresel anlayışın ne kadar kırılgan ve zayıf, buna karşılık ulus devlet anlayışının ne kadar önemli olduğu anlaşılır. Bu süreç, ulus-devletlerin yeniden inşası adına bir milat olarak kabul edilebilir.

Görünen o ki en son olaylar, küreselleşme karşıtı baskıların daha da kuvvetlendiğini gösteriyor. Küreselleşme ve ona bağlı değerler, artık daha cesurca ve keskin dille sorgulanıyor. Küreselleşmeyi açıklayan; küresel köy, yenedünya düzeni, sınırsız dünya, küresel vatandaş gibi kavramlar toplumların zihinlerinde anlamını yitiriyor. Küreselleşme bir açmaz ve çaresizlik içindedir. COVID-19 salgını ülkeler arasındaki ilişkileri belki de kökten değiştirebilir. Esasen şuan ki süreci Sırbistan Cumhurbaşkanı Vucic twitter hesabından özetlemektedir. Sırbistan'ın Avrupa Birliği'nden (AB) beklediği yardımın Çin'den gelmesi üzerine Aleksandar Vucic'in "*Avrupa dayanışması yok...bu bir peri masalıydı*" söylemi ile AB'nin, salgın döneminde göstermiş olduğu tavrı eleştirir. Keza COVID-19 salgınıyla mücadelede İtalya ve İspanya'nın tıbbi malzeme için yardım talebine karşılık AB tarafından yalnız bırakılması, aranan desteğin Türkiye başta olmak üzere Rusya ve Çin tarafından karşılanması, hatta Türkiye'nin İtalya'ya gönderdiği tıbbi malzeme ve ekipmanların despotça Fransa tarafından kendi vatandaşlarının ihtiyaçlarını gerekçe göstererek el konulmaya çalışılması, AB'nin dayanışmadan yoksun olan, kâğıt üzerinde kalan bir birlik olduğunu gösterir. Benzer şekilde İspanya Başbakanı Sanchez'in AB'ye çağrı niteliğinde olan: "... Avrupa'nın geleceği tehlikede" başlıklı yazısı ise oldukça dikkat çekicidir: "*... Vatandaşlarımız ölüyor, hastaneler dolmuş taşmış durumda. Ya sarsılmaz dayanışmayla cevap veririz ya da birliğimiz çöker... Hepimiz kazanmazsak, sonunda hepimiz kaybederiz... Milyonlarca Avrupalı, Avrupa Birliği'ne inanıyor. Onları yüzüüstü bırakamayız. İnanmaya devam etmeleri için neden vermeliyiz. Ya şimdi harekete geçeriz ya da hiçbir zaman; çünkü Avrupa'nın kendisi tehlike altındadır*" (Sanchez, 2020) söylemi, AB'nin salgın sürecindeki çaresizliğini özetlemesi bakımından oldukça önemlidir.

Tam olarak bu sürecin daha ne kadar etkisini sürdüreceğini açıkçası kimse bilmiyor. Sadece tahminler var. En iyi ihtimal olarak 2022 yılı sonu gösteriliyor (Charumilind ve diğ., 2020), ancak o tarih içinde etkili bir aşının bulunmasına bağlı. COVID-19 salgınının ikinci dalgası bazı ülkelerde Fransa, Amerika, Belçika, İspanya ve Ukrayna'da görülmeye başladı. İzolasyonlar tekrardan gündeme gelebilir. Ülkeler önlem olarak içe kapanmaya ulusal ekonomi modeline geçmeyi düşünebilir. Küreselleşmenin dayattığı, neoliberal-kapitalist bir ekonomik model, şu koşullarda düşünülmesi çok zor ya da zor koşullarla işleyişi mümkün. Bir tedirginlik ve korku toplumların geneline hakim. Bu aşamada ulus-devlet anlayışı, her anlamda dışa bağımlılığı ortadan kaldıran, kendine yeten bir ekonomik model öneriyor. Haliyle bir ülke diğer bir ülkeden mal ve hizmet satın alırken ya da ülkeye bir yabancı giriş yaparken acaba virüs ülkemize bulaşmış mıdır? Diye endişe duyuyor. Bu durum ülkelerin ihracat-ithalat dengesine, turizm gelirlerine ve diğer ekonomik göstergelerine de yansıyor. Kısacası zaruri ihtiyaçlar dışında ülkeler mal hizmet alımını kısıtlamış durumda ya da çok temkinli davranıyor. En azından AB ülkeleri için bunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, tüm toplumlar ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetleri, kademeli olarak ülke içinden karşılamaya öncelik veriyor. Bir anlamda geçmişteki korumacı-ulusal üretime odaklı ekonomik-politikalar geri dönüyor. Artık COVID-19 ile arka plana atılan ulus-devlet anlayışı, toplumlar üzerinde farkındalık oluşturuyor, yeniden anlam kazanıyor.

Diğer bir gündem ise pandemi sürecinde ve sonrasında, siyasal ve ekonomik olarak kim ya da kimler güçlenecektir? Sorusuna verilen cevaptır. Sorunun cevabı tam olarak bilinmemekle birlikte, şimdiden bazı devletlerin sosyo-politik, hatta ekonomik anlamda salgın sürecinden fayda sağladığını, yine bazı kişilerin servetlerini artırdığı kamuoyu tarafından bilinir. Salgının ilk çıktığı ülke olan Çin, ardından salgının merkez üstü olan ABD gibi ülkeler COVID-19 salgınından zarar gördüklerini iddia etseler de bu ülkelerin politik ve ekonomik olarak avantaj sağladığı düşünülebilir. En azından bu söylem, Çin'in ekonomik göstergelerinde ve ABD'nin küresel güce sahip vatandaşlarının gelir artışında görülebilir. Böylesi bir sonuç, uzun vadede Çin'i küresel güç olma yolunda ilerlemesine katkı sağlarken; buna karşılık ABD, COVID-19 pandemisini gerekçelendirerek Çin'e yönelik ekonomik kısıtlamaları, vergi uygulamalarını, hatta Çin mallarına karşı boykotu gündeme getirebilir.

Çevresel Etkileri

Günümüzün en önemli sorunlarından birisi insanın çevreye verdiği zararlardır. Nüfusun öngörülenden fazla artması, sanayileşme, çarpık kentleşme vb. sebepler çevrenin bozularak

tahrip olmasına yol açar. Özellikle insanın, çevreyi ve parçası olduğu doğayı korumak yerine kendi arzuları ve amaçları doğrultusunda tahrip etmesi; çevre kirliliği (hava ve su kirliliği) iklim değişikliği, küresel ısınma, yiyecek kıtlığı vb. pek çok soruna neden olur. Bu durum, küresel alanda mücadeleyi zorunlu kılar. Bu amaçla, küresel çevre sorununun temelini oluşturan küresel ısınma sorununa karşı Kyoto’da 1997 yılında 191 ülke ve AB tarafından “Kyoto Protokolü” imzalanır. 2005 yılında yürürlüğe giren bu protokolü en büyük kirletici ülke konumunda olan ABD imzalamaz. Protokolün amacı, kirletici gazların salınımını sınırlandırarak küresel ısınmayı önlemek ve dünyanın daha yaşanabilir bir yer olması için sera etkisine neden olan başta CO2 olmak üzere diğer kirletici gazların küresel ölçekte azaltmaktır (Nar, 2019). Protokolün uygulanabilirliğini ise COVID-19 başarır.

Virüs salgını ile birlikte doğa tekrar üretmeye ve kendini yenileme çabası içine girer. Salgın süreci ile birlikte neredeyse tüm dünyada yaşayan insanlar arasında hem bireysel hem de toplumsal tecrit dönemi başlar. Devletler tarafından insan hareketliliğini önlemek için getirilen yasaklarla birlikte hemen hemen sosyal yaşam, ticaret ve üretim mekanizmaları durur. Bunun sonucu, fabrikaların ve işletmelerin; tatlı su kaynaklarına, denize ve toprağa karıştırdıkları kirletici atıklar ve havaya yaydığı kirletici gazlar önemli ölçüde azalır. Doğa salgın sayesinde tekrardan canlanır. Diğer bir deyişle doğal çevre, verilen bu kısa ara ile rahat bir nefes alır. Yapılan ölçümlerde tatlı su kaynaklarının kısmen de olsa kendini yenilediği, havadaki kirletici partikül gaz oranının oldukça düştüğü görülür. Bu anlamda, küresel ısınmadan kaynaklı çevre sorunlarının giderilmesinde COVID-19 salgınının olumlu etkisi olur (Islam ve Rume, 2020; Öztürk, 2020; Zambrano-Monserrate ve diğ., 2020). COVID-19 salgınının belki de tek olumlu yanı, insan-doğa ilişkisinde kazanan tarafın kısa süreliğine de olsa doğa olmasıdır.

COVID-19 Salgınının Kontrolü İçin Çözüm Önerileri

Öncelikli olarak salgın küresel bir boyut olduğu için önlemleri ve kontrolü için küresel mücadele şarttır. Salgınla mücadelede, ülkeler arasında bilgi paylaşımı artırılarak işbirliği modelleri geliştirilmelidir (Mansouri, 2020). Ayrıca ülkeler, birbirlerine imkanlar ölçütünde ekipman ve tıbbi malzeme desteği sağlamalıdır. Bilmelidir ki yapılacak iş birliği ve iletişim, aynı zamanda kendi ülkesindeki vaka sayısını ve ölüm oranlarını da azaltacaktır. Neticede COVID-19 küresel bir salgındır ve mücadelede küresel paylaşım şarttır. Aşı çalışmalarına ve etkili anti-virüs ilaçlarının gelişimine mümkün olduğu kadar destek verilmelidir. Siyasal ve küresel ideoloji ve ticari kaygılar bir yana bırakılarak bu uğurda ortak araştırmalar yapılmalı ve bulunan aşının ve ilaçların tüm toplumların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde üretimi sağlanmalıdır. Ayrıca

COVID-19 salgınının çıkış noktası olarak gösterilen egzotik hayvanların tüketimi, gelecekte oluşabilecek diğer salgınların önüne geçebilmek adına tüm dünya genelinde yasaklanarak satışı ve ticareti engellenmelidir. Bunun kontrolünü sağlama görevi Dünya Sağlık Örgütü'ne verilmeli ve yasak getirmeyen ya da yeterince yasağı uygulamayan ülke(lere) ağır yaptırımlar getirilmelidir. Şuan için COVID-19 pandemisinin yayılımından sorumlu ülke Çin'dir. Bu konuda Çin takip ülkeler listesine alınmalıdır.

COVID-19 salgını ile mücadelede en etkili yöntem korunmadır (Bruns ve diğ., 2020). Bunun için, bireysel ve toplumsal anlamda mümkün olduğunca karantina uygulamak, maske takmak, hijyen kurallarına uymak ve fiziksel mesafeye dikkat etmek tüm ülkeler tarafından uygulanan en uygun model olarak kabul edilir. Tam izolasyon mümkün olmasa da bunun koşulları asgari ölçüde yerine getirilmelidir. Gruplar halinde bir arada bulunma alışkanlığı sona erdirilmelidir. Vaka sayısındaki artış, yakın temas ile geçtiğinden ikinci kişilerle uzun süreli aynı ortamda kalmamaya özen göstermek hem kendimizin hem de başkalarının sağlığı için önemlidir. Kişi, hastalığın belirtisini göstermeyen ya da çok az gösteren bir COVID-19 hastası olabilir ve taşıyıcı olduğunu bilmeyebilir. Bu durumda karşısındaki insanın sağlığını riske atmış olur.

Bunun yanı sıra, izolasyona bağlı kalmak toplumların kültürel davranış biçimleri ile yakından ilişkilidir. Tokalaşma, sarılma, öpmek, burnunu ve alnını birbirine bastırarak selamlaşma vb. yakın iletişimi gerektiren kültürel davranış kalıpları virüsün yayılım hızını artırır. Örneğin Güney Avrupalılar arasında sosyal ilişkiler ve karşılıklı etkileşim, Avrupa'nın diğer bölgelerinde yaşayan insanlara göre daha fazladır. Ya da Latin Amerikalıların, sosyal-kültürel etkileşime girerken korudukları fiziksel mesafe ve ilişkilerde resmiyet, Kuzey Amerikalılara göre daha azdır. Keza yakın zamanda İngiltere, Fransa ve İspanya'da tekrar yasakların gündeme gelmesi üzerine, azımsanmayacak bir kitlenin sosyal mesafe kurallarını yok sayarak bireysel özgürlüklerini ifade etmesi ve yasaklara karşı boykot kararı alması diğer bir örnek olarak verilebilir. Bu anlamda, sosyalleşmenin ve kültür etkileşiminin fazla olduğu bu tür toplumlarda geleneksel davranışları değiştirmeye yönelik çabalar zor olabilir (Bruns ve diğ., 2020; Burson, 2016; Deopa ve Fortunato, 2020; George, 2020).

Haliyle geleneksel davranışların yerleşik hale gelmesi uzun zaman almıştır. Değişmesi de kısa sürede olmayacaktır. Herşeye rağmen, COVID-19 salgını ile mücadelede davranış değişikliğini teşvik edecek koşullar sağlanmalıdır. Gerekirse mücadeleye etkinlik kazandırmak adına kültürel kodlarla birlikte yerel destekleyici unsurlar da dikkate alınmalıdır. Bireysel bilincin artırılması ve virüsün ne kadar tehlikeli olduğu insanlara anlatılmalıdır. Bu konuda kitle iletişim

araçlarına önemli görevler düşmektedir. Salgının etkileri konusunda daha fazla farkındalık oluşturmak adına günün belirli zamanlarında COVID-19 pandemisini tanıtan ve korunmak için nelerin yapılması gerektiğine yönelik bilgilendirici programlar artırılmalı, teşvik edilmeli ve hatta zorunlu kılınmalıdır.

SONUÇ

Hiçbir salgın sonsuza kadar sürmeyecektir. Zaman içinde COVID-19 pandemisi de insanların yaşamından ve konu alanından çıkacaktır. Ancak bu demek değil ki tamamen gündemden düşsün. Toplumlar üzerinde neden olduğu tahribat, uzun ve kısa vadede etkileri sosyal-kültürel, siyasal ve ekonomik sonuçlar ile birlikte uzun süre hep tartışılacaktır. Tarih sayfasında etüd edilecek bir salgın konusu olarak araştırmacılara hizmet edecektir. Şuan için, COVID-19 salgının neden olduğu etkilere bakılırsa, küresel ve ulusal manada ekonomik göstergelerin kısa süre içinde düzelmeyeceği ve virüse odaklı bir sosyal yaşamın toplumların genelinde uzun bir süre daha devam edeceği öngörülebilir. Bu durum devletleri, salgından kaynaklı sorunların çözüm temelini, küresel mücadeleden çok ulusal mücadele içinde aramasına neden olur. İnsani gelişme, bütünleşme, modernleşme, liberalleşme, küresel vatandaşlık gibi kavramlar pandemi süreciyle birlikte yerini en azından bir süreliğine ulusal mücadeleye bıraktığı söylenebilir.

Salgın sürecinde, küresel işbirliğinin başarısızlığı nedeniyle neo-liberal politikalara olan inanın zayıflayacağı, buna karşılık milliyetçi-ulusalcı ideolojilere olan eğilimin ise artacağı düşünülebilir. Bu anlamda, ilerleyen seçim dönemlerinde ulusalcı ve milliyetçi sağ hedefleyen partilerin güçlenmesi muhtemeldir. Küresel ekonomi küçüleceği için kısmı olarak buradan aktarılan pay ulusal ekonomilere gidecektir. Ancak para trafiği, küresel aktörler tarafından verilen izin kadar, küreselden ulusala doğru bir yönelim gösterecektir. Küresel ilişkilerden ya da birlik ilişkilerinden ziyade, ülkeler arasındaki işbirliği ve dayanışma önem kazanacaktır. Örneğin AB politikası yerine, her ülke kendi ulusal politik söylemini uygulamaya çalışacaktır. Sorun küresel, ancak çözümü ulusal olacaktır. Bu demek değildir ki ülkeler, uluslararası işbirliğinden ya da ikili ilişkilerinden vazgeçerek içe kapanacaklar, asla. Küreselleşme yine konuşulacak ve tartışılacaktır. Yine küreselleşme sürecinden bahsedilecektir. Ama tarih hele ki yakın geçmiş asla unutulmayacaktır. Devletler, sorunların çözümünde, sorun küresel de olsa uluslararası beklentiler yerine, ulusal odaklı çözüm politikaları üretmenin gayreti içine girecektir. Ulusal çıkarların ön planda olduğu uluslararası işbirliğine yönelim artacaktır.

COVID-19 kültürler arasındaki farklılıkları daha da keskinleştirmiştir. İlerleyen dönemlerde sınır geçişlerinin azalarak mekânsal farklılığın daha belirgin olacağı, toplumlar arasındaki

sosyo-ekonomik ve kültürel eşitsizliğin daha artacağı düşünülebilir. Ayrı olarak bilgisayar ve internet teknolojisinin daha da gelişerek ilişkilerin ve sosyal hayatın daha sanal yaşanacağı söylenebilir. İçeride dönük daha izole olan ve mesafeli bir anlayış yaşam biçimi olarak -en azından virüs etkisini kaybedinceye kadar- devam edecektir. Virüsten sonraki süreçte ise belirli bir kitle bu anlayışı kültür haline getirebilir. Artık pandemi süreciyle birlikte sosyal, kültürel ve siyasal anlamda bir değişim ve dönüşüm süreci kaçınılmaz görünüyor. Kontrollü sosyal yaşam, yaşam kültürümüzün bir aynası olmalıdır. İlişkilerde ve sosyal yaşamda izolasyon ve mesafe kurallarına uyulması, hijyen temizliğine önem verilmesi hem bizim hem de karşıımızdaki kişinin sağlığı bakımından önemlidir.

İçeride yaşadığımız bu dönemde küresel ölçekte bir krizin yaşandığı aşikârdır. Buna ister sağlık ister ekonomik istersek sosyal ya da kültürel kriz diyelim. Ancak şu bir gerçek ki COVID-19 ölümcül bir sağlık krizi olmasının yanında, bir o kadar hatta daha fazla sosyal, politik ve ekonomik ölçekli bir krizdir. En azından bu söylem, virüsün ölümcül etkisine maruz kalmayan insanlar için öyledir. Çünkü bu insanlar virüsün etkisini sağlık açısından değil, daha ziyade yaşadığı sosyal çevreden işsiz kalarak, sosyal ilişkileri koparak ve belki de yalnızlaşarak hisseder. Daha önemli ve vahim olan, bireyin yaşama tutkusunun azalarak içeride bulunduğu koşullar nedeniyle intihara yönelmesidir. Türkiye ve dünya ölçeğinde COVID-19 süreci ile birlikte intihar vakalarında belirgin bir artış yaşanır (Emiral ve diğ., 2020). O nedenle hükümetler, ekonomik ve sosyal bakımdan kapsayıcı bir iyileşmenin temellerini atma konusunda yükümlüdür. İktidarların varlık nedeni de bunun içeridir. Krizden çıkmak adına ülkelerin ve onları temsil eden iktidar yapıları, sosyal yaşamı ve ekonomiyi yeniden işler hale getirmek için süratle kısa, orta ve uzun süreli planlama yapmalıdır.

Sonuç adına, COVID-19 pandemisinin tüm olumsuzluklarına rağmen dört temel konuda iyileştirme yaptığını söylemek mümkündür: (i) Doğal çevrenin kısa sürede olsa insan etkinliğinden uzak kalarak kendini yenileyebilmesi (ii) bireysel ve toplumsal anlamda insanların kendilerini tanımaları için bir fırsat olması (iii) sonuçları acı verici de olsa gelecekte olabilecek salgınlara karşı insanları daha hazırlıklı olmayı öğretebilmesi (iv) yerli üretime yönelik faaliyetlerin iyileştirilmesi/artırılması olarak özetlenebilir.

KAYNAKÇA

- Brent petrol vadeli işlemleri geçmiş verileri. (2020). *Investing.com*. <https://tr.investing.com/commodities/brent-oil-historical-data>.
- Brent petrolün varili 61,68 dolar. (2019, 30 Eylül). *Yeni Şafak*. <https://www.yenisafak.com/ekonomi/brent-petrol-ne-kadar-30-eylul-petrol-fiyatlari-3508359>.
- Bruns, D.P., Kraguljac, N.V., & Bruns, T.R. (2020). COVID-19: Facts, cultural considerations, and risk of stigmatization. *Journal of Transcultural Nursing*, 31(4), 326–332.
- Burson, T. (2016, Aug 23). *How to greet people in 19 countries around the world*. <https://www.insider.com/how-to-greet-people-around-the-world-2016-8>.
- Cecchini, R. (2020, Aug 2). Gun sales spike as COVID-19 outbreak, unrest surges in Amerika: Experts. *Global News*. <https://globalnews.ca/news/7242103/coronavirus-anti-racism-u-s-gun-s>
- Charumilind, S., Craven, M., Lamb, J., Sabow, A., & Wilson, M. (2020, Sep 21). *When will the COVID-19 pandemic end?* <https://www.mckinsey.com/industries/healthcare-systems-and-services/our-insights/when-will-the-covid-19-pandemic-end>.
- China delayed releasing coronavirus info, frustrating WHO. (2020, June 3). *AP News*. <https://apnews.com/article/3c061794970661042b18d5aeaed9fae>.
- Corona virüsü evlilikleri tehdit ediyor! (2020). *Sözcü*. <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/yasam-haberleri/>
- Coronavirüs salgını: Çin'de neler oluyor? (2020, 26 Ocak). *Bilgi Otağı*. <https://www.youtube.com/watch?v=35NEq7YmYxA>.
- Covid-19 dünyada küreselleşmenin çöküşünü hızlandıracak. (2020). *Koronafoobi rehberi*. <https://nistanbul.com/>
- Deopa, N., & Fortunato, P. (2020). Coronagraben. Culture and social distancing in times of COVID-19. *UNCTAD Research Paper*, 49. https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ser-rp-2020d8_en.pdf.
- Duffin, E. (2020). *Impact of the coronavirus pandemic on the global economy*. <https://www.statista.com/topics/6139/covid-19-impact-on-the-global-economy/>
- Emiral, E., Çevik, Z.A. ve Gülümser, Ş. (2020). COVID-19 pandemisi ve intihar. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5, 138–147.
- Gelles, D., & Chokshi, N. (2020, March 5). “Almost without precedent”: Airlines hit hard by coronavirus. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/03/05/business/coronavirus-airline-industry.html>.
- George, M. (2020). Socio-cultural determinants of the spread of Covid 19. *Health and Primary Care*, 4, 1–2.
- Ho, C. S., Chee, C. Y., & Ho, R. C. (2020). Mental health strategies to combat the psychological impact of COVID-19 beyond paranoia and panic. *Ann Acad Med Singap*, 49(3),

155–160.

IMF'den corona virüs için 50 milyar dolarlık kredi paketi. (2020, 5 Mart). *Sözcü*. <https://www.sozcu.com.tr/2020/ekonomi/imfden-corona-virus-icin-50-milyar-dolarlik-kredi-paketi-56616>.

IMF. (2020). *2015-2020 Online datasets*. <https://www.imf.org/external/data>.

Islam, S.M.D., & Rume, T. (2020). Environmental effects of COVID-19 pandemic and potential strategies of sustainability. *Heliyon*, 6(9). doi: 10.1016/j.heliyon.2020.e04965.

Kalabikhina, I.E. (2020). Demographic and social issues of the pandemic. *Population and Economics*, 4(2), 103–122.

Lintern, S. (2020, March 13). *Independent*. We are making difficult choices: Italian doctor tells of struggle against coronavirus. <https://www.independent.co.uk/news/>

Mansouri, F. (2020, May 29). *The socio-cultural implications of COVID-19*. <https://en.unesco.org/news/socio-cultural-implications-covid-19>.

Martin, P.M., & Granel, E. (2006). 2,500-year evolution of the term epidemic. *Emerg Infect Dis*. 12(6), 976–980.

McKibbin, W.J., & Fernando, R. (2020). The global macroeconomic impacts of COVID-19: Seven scenarios. *CAMA Working Paper*, 19. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3547729>.

Nar, M. (2019). Plastic bag regulations for a sustainable environment. *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*. 9 (2), 305–326.

OECD. (2020, June 24). *The impact of the coronavirus (COVID-19) crisis on development finance*. <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/the-impact-of-the-coronavirus-covid-19-crisis-on-development-finance-9de00b3b/>

Öztürk, M. (2020, 6 Haziran). *Kovid-19 pandemi sürecinde hava kalitesinin iyileşmesi (1)*. <https://indyturk.com/node/191106/turkiyeden-sesler/kovid-19-pandemi-surecinde-hava-kalite>.

Sanchez, P. (2020, Apr 5). Europe's future is at stake in this war against coronavirus. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/commentisfree/2020/apr/05/>

Sharma, N. (2020, Jun 5). *Torn safety nets: How COVID-19 has exposed huge inequalities in global education*. <https://www.weforum.org/agenda/2020/06/torn-safety-nets-shocks-to-schooling-in-developing-countries-during-coronavirus-crisis/>

Son 20 yılda dünyayı sarsan 6 büyük salgın. (2020, 19 Mart). *Trt Haber*. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/son-20-yilda-dunyayi-sarsan-6-buyuk-salgin-468437.html>.

Tsang, T.K et al. (2020). Effect of changing case definitions for COVID-19 on the epidemic curve and transmission parameters in mainland China: A modelling study. *The Lancet Public Health*, 5(5), 289–296.

Türkiye Bilimler Akademisi. (2020). *TÜBA Covid-19 pandemi değerlendirme raporu*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

World Health Organization. (2020, May 27). *Clinical Management of Covid-19: Interim Guidance*. file:///C:/Users/admin/Downloads/WHO-2019-nCoV-clinical-2020.5-eng%20(2).

World Trade Organization. (2020). *Trade forecast press conference*. https://www.wto.org/english/news_e/spra_e/spra303_e.htm.

Zambrano-Monserrate, M.A., Ruano, M.A., & Sanchez-Alcalde, L. (2020). Indirect effects of COVID-19 on the environment. *Sci. Total Environ*, 728. doi.10.016/j.scitotenv.2020.138813.

Zhu, Z. et al. (2020). From SARS and MERS to COVID-19: A brief summary and comparison of severe acute respiratory infections caused by three highly pathogenic human coronaviruses. *Respiratory Research*, 21, 224. <https://doi.org/10.1186/s12931-020-01479-w>.